

Inhoudsopgave

Voorwoord en voorgeschiedenis

Herdenken, gedenken, overdenken, indenken, bedenken

Enige reflecties ter inleiding

Henk Oosterling, Siebe Thissen

Grootstedelijke Reflectie (1999)

De verbeelding van de openbare ruimte

Henk Oosterling

Email enquête onder kunstenaars (2000)

Voorwoord

Ton de Vos

DEEL 1: LOKALE VERKENNINGEN

Openingswoord

Hans Walgenbach

Kunstenaars. Stadsbeelden

Voorwoord: Hans Walgenbach,

Peter Bastiaanssens, Geert van deCamp, Dora Dolz,

Risk Hazekamp, Martine Herman, John Körmeling,

Floor Kuiper, Cor Kraat, Hieke Pars, Lydia Schouten,

Kamiel Verschuren, Kees Verschuren

FOTO'S

STADSBEELDEN 1

Kunstwerkers

Jan van Adrichem, Maarten van Wesemael, Jan van de Pavert,

Adriaan Geuze, Lidwien van de Ven, Marieke van der Lippe,

Wapke Feenstra, Toine Horvers, Milou van Ham

STADSBEELDEN 2

Netwerkers

Boris van Berkum, Rini Biemans, Felix Janssens, Ben Schot,

QS Serafijn, Siebe Thissen, Lucas Verwey, Henri van Zanten

STADSBEELDEN 3

DEEL 2: OPENBAAR KUNSTWERKEN

KUNST in DE OPENBARE RUIMTE

Joep van Lieshout, RutgerPontzen, Henk Oosterling, Camiel van Winkel

BEELDENROUTE

AVL-VILLE

De grote uitverkoop. Expertise en competentie in het openbaar domein

Camiel van Winkel

Van een economie van de kunst naar een kunstmatige economie.. en de rest

Liesbeth Noordergraaf & Arjo Klamer

Kunst van de openbare ruimte. Een pluriculturele oriëntatie

Awee Prins

KUNST van DE OPENBARE RUIMTE

Mohammed Benzakour, Nathalie Houtermans, Bert van Meggelen, Awee Prins
RCH 2001

CELL - Initiators of Incidents

Nathalie Houtermans

CELL PROJECTS

Welke kunst, welke openbare ruimte?

Mohammed Benzakour

Beeldverslag ms Noordereiland

Joe Cillen

Ms NOORDEREILAND

Integratie in de openbare ruimte

Nanno Dekker & Jan-Willen Duyvendak

KUNST als OPENBARE RUIMTE

Alex Adriaansens, Let Geerling, Selene Kolman, Henk Oosterling, QS Serafijn

Digitaliteit en openbare ruimte

Alex Adriaansens

Emotionele toren van Doetinchem. De toren van emotioneel Doetinchem

Arjen Mulder

D-Tower

Kkep

Selene Kolman

KKEP

Witte negers bestaan niet. De kunstenaar als undercover agent

QS Serafijn

OMISSION

Publieke ruimte. Experimenten met nieuwe media

Lucas Verwey

Freehouse. Creatieve krachten in de stad

Jeanne van Heeswijk

Van megalomaan tot Vierde Wereld

Fred de Vries

POSTMODERNE

VOLTE

Jasper van der Made

OPENBARE RUIMTE ALS KUNST

René Boomkens, Ole Bouman, Jan van Grunsvan, Henk Oosterling

Een leegte in het midden

Ole Bouman

Positie

Jan van Grunsvan

VAN GRUNSVAN

Nederland als Gesamtkunstwerk

Adriaan Geuze

GEUZE

SOUNDTRACKS: Urbane trajecten

Marcel Cobussen, Cor Gout, Edwin van der Heide, Jacqueline Oskamp

Geluid van Zierikzee

Cor Gout

Van geluidskunst naar soundtrack

Jacqueline Oskamp

VAN DER HEIDE

Verkenningen van/in een muzikale ruimte

Marcel Cobussen

DEEL 3: GLOBALE REFLECTIES

Art as a way of survival. On public space, lifestyle and art
Hans Visser

GLOBAL REFLECTIONS: The (re)publication of art
Paul Miller (DJ Spooky), Olu Oguibe, Henk Oosterling, Sadie Plant, Awee Prins

The Artist in the Public Space. Some Questions
Olu Oguibe

Uitleiding
Openbaren van interesse
Henk Oosterling & Siebe Thissen

Creatieve krachten in de stad

Freehouse

‘Freehouse’: een café dat geen exclusief contract heeft gesloten met een specifieke brouwer om slechts zijn bier te schenken.¹

“Levendige handel treedt op wanneer een stad haar importgoederen begint te vervangen door zelfgeproduceerde producten en daarmee een serie positieve, zichzelf versterkende cyclische reacties in beweging zet. Om de importgoederen te kunnen vervangen moet een stad nieuwe vaardigheden en procedures ontwikkelen door gebruik te maken van haar eigen arbeidspotentieel en de lokale creativiteit. Wanneer een stad haar import gaat vervangen door lokale productie, stimuleert dat het ontstaan van vaardigheden, kennis en processen.” (De Landa, Manuel, *‘De non-lineaire ontwikkeling van steden’*, Oase 53, Sun 2000)

‘Freehouse’ is de naam van een model voor het ontwikkelen en transformeren van de openbare ruimte, voornamelijk op basis van en met behulp van die openbare ruimte zelf.

‘Freehouse’ wil de mogelijkheden onderzoeken voor het transformeren van de manieren om in en met de openbare ruimte te werken. Om dat mogelijk te maken verlegt ‘Freehouse’ de focus van het kunstwerk zelf naar dat wat met kunst beoogd wordt. ‘Freehouse’ ziet kunst als een middel in een proces van communicatie, een middel dat de culturele productie zichtbaar maakt en versterkt. Volgens ‘Freehouse’ omvat culturele productie zowel het geheel van activiteiten waarmee mensen hun identiteit uitdrukken en vat proberen te krijgen op hun omgeving als de manieren waarop zij de relatie tussen hun identiteit en hun omgeving vormgeven.

‘Freehouse’ draagt uiteenlopende vormen van kunst en kennis aan als gereedschap (te vergelijken met het gereedschap dat een vakman gebruikt bij het vervaardigen van zijn producten), om mensen te helpen bij het opbouwen van hun omgeving. En wel op een zodanig zelfverzekerde manier dat ze zich bewust worden van het belang van hun eigen aandeel in de gemeenschap als geheel. In het geval van ‘Freehouse’ ligt het eindproduct al besloten in de soort gemeenschappen waar het zich op richt (dit kunnen allerlei soorten gemeenschappen zijn die hulp nodig hebben om bewust, en trots, te worden op de eigen manier waarop ze met hun omgeving omgaan). ‘Freehouse’ komt als een nieuwe initiatiefnemer een buurt binnen om te onderzoeken wie er allemaal kunnen omgaan met de gereedschappen van ‘Freehouse’ om hun eigen onderneming en persoonlijke leven te verbeteren in relatie tot de gemeenschap waarin ze leven. Op die manier helpt ‘Freehouse’ met zijn gereedschappen de productie van de reeds aanwezige ondernemers en inwoners te ontwikkelen en verbeteren. Om de juiste gereedschappen te vinden voor een specifieke situatie, onderzoekt ‘Freehouse’ grondig de omgeving waar het mee te maken heeft. Bij het ontwikkelen van de benodigde gereedschappen maakt ‘Freehouse’ evenveel gebruik van de informatie en/of de specifieke producten en infrastructuur van de buurt of gemeenschap waarmee ‘Freehouse’ werkt als van de informatie en/of kunstproducten en infrastructuur van de kunstenaars, filosofen, wetenschappers, schrijvers enzovoorts met wie ‘Freehouse’ werkt, waarbij ze elkaar over en

¹ Naar de lemma voor ‘freehouse’ in Collin’s *Dictionary and Thesaurus*, England 1991.

weer beïnvloeden. De definitieve gereedschappen die 'Freehouse' kan bieden zijn dus niet statisch, maar onderhevig aan een voortdurend proces van veranderingen en aanpassingen, die plaatsvinden als de situatie daarom vraagt.

Een stad van gemeenschappen

Een stad is niet alleen een verzameling van gebouwen en straten. De stad bestaat ook uit energieën, vibraties en sferen, die het dagelijkse leven van een gebied vormen. Als we de stedelijke structuur beschouwen als het geraamte van de stad, dan kunnen we deze dagelijkse activiteiten en ervaringen zien als het weefsel, dat emoties, gevoelens, verhalen en relaties omvat. 'Freehouse' vindt het met name interessant om met dit weefsel te werken omdat het meent dat planologen de betekenis van dit weefsel onderschatten.²

De hedendaagse stad is een multiculturele metropool en er wordt veel energie geïnvesteerd in stadsvernieuwingsprojecten en citymarketing, wat ervoor moet zorgen dat de stad beter gaat functioneren. Maar laten dergelijke projecten de beweeglijke, veelgelaagde en hybride stad van vandaag de dag wel volledig tot haar recht komen? Als we over de stad nadenken, moeten we onszelf afvragen: wat is het dat mensen samen brengt, wat houdt hen bij elkaar en waardoor voelen ze zich hier thuis? Wat maakt een groep mensen tot een gemeenschap?

De doorstroomwijk

'Freehouse' bestudeert op dit moment de stad Rotterdam en het stadsdeel 'het Oude Westen' in het bijzonder. In deze buurt in de binnenstad leven mensen met een grote variëteit aan culturele en etnische achtergronden bij elkaar. We noemen dit een 'niet stabiele gemeenschap'. De typologie van dit soort wijken valt tot op zekere hoogte samen met de typologie van de 'doorgangzone' zoals de Chicago School deze heeft gedefinieerd.³ De Chicago School beschouwde deze zone in de binnenstad als de natuurlijke plaats voor nieuwe immigranten. Door de aanhoudende dreiging van het almaar groeiende stadscentrum kon zich in dit gebied maar moeilijk een gemeenschapsleven ontwikkelen. Nieuwe immigranten volgden oude immigranten op volgens een natuurlijk proces met opeenvolgende fases: infiltratie, invasie en successie. 'Freehouse' verschilt in zoverre van mening met de Chicago School dat het bepleit dat mensen in dergelijke buurten niet 'op doorreis' hoeven te zijn (want juist het 'niet gevestigd zijn' is de reden waarom ze zo gevoelig zijn voor de dreiging van de almaar groeiende stad). Dergelijke gebieden hebben in feite genoeg mogelijkheden in zich om de mensen daar blijvend te laten wonen. En de kans is groter dat ze blijven waar ze zijn als iemand ze helpt zich bewust te worden van die mogelijkheden, trots te zijn op hun eigen buurt en hun verantwoordelijkheid voor die buurt te nemen. De term 'doorgang' kan een andere betekenis krijgen. In plaats van dat het een tijdelijk verblijf suggereert van degenen die in dat gebied wonen, kan de term gebruikt worden om aan te geven dat de identiteit van de wijk zelf voortdurend in ontwikkeling is. Bovendien zullen de meeste inwoners sowieso al een lange tijd in de buurt blijven wonen. 'Freehouse' wil aan hen duidelijk maken dat ze op een persoonlijk economische schaal opereren, buiten het domein van de wereldeconomie om. Dat

² 'Freehouse' verhoudt zich tot **planologie** zoals concrete, utopische theorie en praktijk (Bloch) zich verhoudt tot **planologie**: "Die Differenz von Planung und Utopie: 'Plan beruft sich auf eine Prognose, die Utopie auf Antizipation. In der dem Plan vorausgesetzten Prognose kommt es darauf an, dass aus der Regelmässigkeit von Abläufen, zuverlässig allerdings nur aus deren Gesetzmässigkeit, jedenfalls aus dem stets sich Wiederholenden auf das Zukünftige geschlossen wird. In der der Utopie vorausgesetzten Antizipation dagegen kommt es darauf an, das stets sich Wiederholende in den Griff zu bekommen, umwandeln zu können, die Gesetzmässigkeit zu durchbrechen". (Ernst Bloch, die zijn pupil Burghardt Schmidt citeert, in *Experimentum Mundi – Frage, Kategorien des Herausbringens, Praxis*, Gesamtausgabe 15, Suhrkamp 1975 p.126f.)

³ R.E. Park, 'The urban community as a spatial pattern and a moral order' in *The Urban Community*, (ed. E.W. Burgess), Chicago 1926.

is een vruchtbare manier van omgaan met de eigen dynamiek van de wijk; een manier die er niet vanuit gaat dat iemand de buurt zo snel mogelijk achter zich zal laten.⁴

‘Het blijvend bewonen van een ruimte als een ‘doorstroom gebied’ draagt het concept ‘hoop’ in zich’.(Workshop 1, 21 juli)

In het stedelijke systeem van Rotterdam heeft deze wijk ‘het Oude Westen’ een vitale functie. Het biedt een goedkope, relaxte en informele omgeving, die fungeert als broedplaats voor nieuwkomers die zich hier vestigen. De omvang en intensiteit van de culturele productie in een wijk zoals het Oude Westen, is veel hoger dan in andere stedelijke gemeenschappen. Haar identiteit en kracht ligt in het samenvloeien en de onderlinge afhankelijkheid van de verschillende vormen van culturele productie. Het is een plek voor een continue ontwikkeling en herwaardering van identiteit door de aanwezigheid van anderen. De gemeenschap kan gestimuleerd worden om deze waarde zelf in te zien en zich bewust worden van de mogelijkheden tot verbetering en ontwikkeling. Deze vorm van ontwikkeling in het gebied zelf zal het beschermen tegen het geweld van het almaar groter wordende stadscentrum doordat het een natuurlijk en gewaardeerd onderdeel van dit stadscentrum zal worden. Gewaardeerd door de eigen gemeenschap, maar ook door de andere stedelijke gemeenschappen in Rotterdam. Op dit moment staat de buurt echter ook onder aanhoudende dreiging van planologen. Met name de op handen zijnde herontwikkeling van het stationsgebied in het centrum zet ‘het Oude Westen’ enorm onder druk, aangezien ‘het Oude Westen’ direct grenst aan dit ‘high profile’ project met winkelcentra, kantoorpanden en dure woningen. Door deze ambitieuze plannen wordt de ruimte voor buurten zoals ‘het Oude Westen’ steeds kleiner. Hoewel bepaalde architectuur (afbraak woningen) in het Oude Westen problemen oplevert, meent ‘Freehouse’ dat het belangrijk is om de intrinsieke stedelijke kwaliteiten en mogelijkheden van dit gebied te onderzoeken en uit te breiden, zodat de culturele duurzaamheid van het gebied versterkt wordt. Dit als een reactie op eerdere stadsvernieuwingplannen voor deze buurt, die uitgingen van een ‘doods’ gebied, waarbij de plannenmakers noch de noodzaak, noch de mogelijkheden inzagen om het verbeteren van de gemeenschap zelf tot een integraal onderdeel te maken van hun ambitieuze plannen.

In samenwerking met de mensen die in ‘het Oude Westen’ wonen, heeft ‘Freehouse’ in het grootste deel van het gebied grondig onderzoek gedaan om bloot te leggen waar alle culturele activiteiten plaatsvinden. Speciale aandacht ging uit naar die producten die in het gebied zelf vervaardigd worden. Gedurende de periode van een jaar is een uitgebreide inventarisatie gemaakt van alle producten, winkels en ondernemingen in ‘het Oude Westen’, wat resulteerde in *Monsterboek 1*. Dit boek bevat zowel foto’s van winkels en winkeliers als interviews met die winkeliers. Uit het onderzoek blijkt dat van de 82 kleinschalige bedrijven, er 58 hun producten zelf maken. Veertig van de winkeliers tonen belangstelling om met ‘Freehouse’ samen te werken in projecten waarbij de mensen zich richten op het ambachtelijke aspect van

⁴ “Marx bezeichnet als sein letztes Anliegen ‘die Entwicklung des Reichtums der menschlichen Natur’; dieser menschliche Reichtum wie der von Natur insgesamt liegt einzig in der Tendenz-Latenz, worin die Welt sich befindet – vis à vis de tout. Mit diesem Blick also gilt: Der Mensch lebt noch überall in der Vorgeschichte, ja alles und jedes steht noch vor Erschaffung der Welt, als einer rechten. Die wirkliche Genesis ist nicht am Anfang, sondern am Ende und sie beginnt erst anzufangen, wenn Gesellschaft und Dasein radikal werden, das heisst sich an der Wurzel fassen. Die Wurzel der Geschichte aber ist der arbeitende, schaffende, die Gegebenheiten umbildende und überholende Mensch. Hat er sich erfasst und das Seine ohne Entäusserung und Entfremdung in realer Demokratie begründet, so entsteht in der Welt etwas, das allen in die Kindheit scheint und worin noch niemand war: Heimat.”(Ernst Bloch, *Das Prinzip Hoffnung*, Gesamtausgabe 5, Suhrkamp 1977, p. 1628)

productie processen. Op dit moment maken zes van de veertig deel uit van de internationale groep kunstenaars en vormgevers die discussiëren over en onderzoek doen naar een serie soortgelijke projecten. Deze projecten zijn niet bedoeld, zoals eerder is aangegeven, als interventies. Het zijn eerder interventies in de zin dat ze de bestaande vaardigheden en het reeds aanwezige potentieel willen combineren. De projecten worden in de buurt uitgezet en 'Freehouse' biedt hulp bij de ontwikkeling ervan, maar alleen als dat nodig is. Om ervoor te zorgen dat 'Freehouse' zijn doel bereikt, is een ontwikkelingsmaatschappij opgezet die fondsen werft om zo microkredietmogelijkheden te scheppen voor productontwikkeling.

'De inwoners van de 'doorstroomwijk' zijn de burgers van de toekomst. Deze wijk is de nieuwe omgeving van het postkoloniale tijdperk.' (Workshop 1, 23 juli)